

ODLAZAK ČEŠKOG VELIKANA (JOSEF ŠKVORECKÝ, 27. RUJNA 1924. – 2. SIJEČNJA 2012.)

Josef Škvorecký, veliki češki književnik, esejist, prevoditelj, scenarist, nakladnik, sveučilišni profesor, nositelj nekoliko počasnih doktorata i laureat brojnih čeških i inozemnih nagrada, umro je u Torontu 3. siječnja ove godine u 87. godini života. Češka književnost i kultura izgubili su svoga poslanika koji, ruku na srce, nikada nije bio samo njihov; veličina Josefa Škvoreckog ogleda se u njegovoj univerzalnosti, u šarmu koji je bio pomalo luckast na onaj simpatično češki način, ali u kojem smo se svi mogli prepoznati, u njegovu prijetnju da realizira samoga sebe u vlastitoj viziji slobode – slobode koja nije poznavala nikakve granice i nikakva ograničenja.

Josef Škvorecký rođen je 27. rujna 1924. godine u češkom gradiću Náchodu, koji će kasnije u svojim brojnim proznim djelima autor preimenovati u Kostelec. Nakon završenoga gimnazijskog školovanja, tijekom kojeg se počeo zanimati za jazz glazbu (koja se poput crvene niti provlači čitavim njegovim književnim opusom), Škvorecký je promijenio nekoliko radnih mjesta u različitim tvornicama. Godine 1949. diplomirao je anglistiku i filozofiju na praškom Karlovu sveučilištu, gdje je 1951. stekao i doktorat, a od 1963. imao je status profesionalnoga književnika.

Prve članke, pjesme i prijevode Škvorecký objavljuje 1945. godine u različitim časopisima. Još u svojim književnim počecima Škvorecký pokazuje velik interes za američku kulturu i književnost, a u tom smjeru kreću se i njegovi prevoditeljski afiniteti (preveo je niz djela američkih autora). No tek romanom *Kukavice* (*Zbabělci*) skreće veliku pažnju češke javnosti i kritike na sebe i svoj književni talent. Ovaj opsežni roman autor je pisao u godinama 1948–1949., a objavljen je desetak godina kasnije, točnije 1958. godine. Odmah nakon njegova objavljivanja čehoslovački komunistički režim ga zabranjuje i povlači iz distribucije sve tiskane primjerke. Dokidanjem klišeiziranog crno-bijelog kontrastiranja stvarnosti koje je dominiralo djelima tadašnjeg socijalističkog realizma, otvorenim svjetonazorskim skepticizmom i nepovjerenjem spram bilo kakvih velikih ideologija ili doktrina, kao i promoviranjem prozapadnjačkih vrijednosti (primjerice jazz-a), Škvorecký je na sebe navukao gnjev kulturnih cenzora. Upravo je ovaj roman ustanovio nove okvire tadašnje cenzure, služeći kao orijentir kako za cenzorsku praksu tako i za književnike koji su na njegovu primjeru mogli utvrditi dokle seže tolerantnost režimske kulturne politike.

Politička prašina i polemike koje su krajem pedesetih godina pratile *Kukavice* i njihova autora kvalitetu romana potisnuli su u drugi plan. Ta je nepravda ispravljena u šezdesetim godinama, kada je u ozračju sveopće liberalizacije koja je zavladała češkim društvom ovo djelo revalorizirano. *Kukavice* su prepoznate kao jedan od najvažnijih čeških poratnih romana, označavajući važan graničnik u češkoj književnosti dvadesetoga stoljeća. Nakon toga Škvorecký objavljuje niz djela, između ostalih *Legendu o Emökeu* (*Legenda Emöke*, 1963.), *Iz života boljeg društva* (*Ze života lepši společnosti*, 1965.), *Bas-saksofon* (*Bassaxofon*, 1967.),

Lavicu (Lviče, 1969.) i dr. Dobar dio ovih naslova, kao i onih koje će kasnije objaviti u egzilu, nastavljaju se na poetiku koju je autor zacrtao još u svome romanesknom prvijencu. Ta poetika odiše hrabalovskom čežnjom da se zaustavi sadašnji trenutak, ali i da se evocira prošlost koja je izmakla iz ruku. Iza lepršavog humora i lagodne atmosfere, iza poplave banalnosti svakodnevice u kojoj autor prati doživljaje svog (a)junaka Dannyja Smiřickog, nerijetko vreba latentna nostalgija za izgubljenim vremenima, a živ i razigran stil prožet jetkom ironijom gotovo uvijek krije nekakav politički podtekst. Autorova sklonost raskrinkavanju i ogoljivanju velikih ideoloških iluzija, često prikriivena, a istovremeno vrlo britka, desetljećima je bila kamen spoticanja čehoslovačkom režimu, koji ga je stoga nastojao marginalizirati, pa čak i utišati – doduše bezuspješno. Uz tekstove s prikriivenom socijalnom ili političkom crtom, Škvorecký je još od rane mladosti iskazivao veliko zanimanje za žanr krimića, koji ga je posebice privlačio i čiji je bio velik poklonik. Vidljivo je to kako iz njegove književne prakse (autor je nekoliko krimića o detektivu Borůvki, koji danas imaju status klasika žanra), tako i iz esejistike (potpisuje niz eseja i rasprava o ovome žanru).

Nakon vojne intervencije snaga Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj 1968. godine Škvorecký emigrira isprva u SAD, a potom u Kanadu, koja će ostati njegovim trajnim utočištem i gdje će se zaposliti na Sveučilištu u Torontu. Zajedno sa suprugom Zdenom Salivarovom u Torontu osniva znamenitu egzilsku nakladničku kuću Sixty-Eight Publishers, u kojoj su objavljena brojna djela čeških autora koja su u Čehoslovačkoj bila ili zabranjena ili nisu smjela biti objelodanjena. Škvorecký je ovdje publicirao i vlastite tekstove, koji su nerijetko ilegalnim kanalima stizali u domicilnu kulturnu sredinu: *Oklopni bataljun* (*Tankový prapor*, 1971.), *Mirakul* (*Mirákl*, 1972.), *Sjajna sezona* (*Prima sezóna*, 1975.), *Inženjer ljudskih duša* (*Příběh inženýra lidských duší*, 1977.)...

Zanimljivo, emigracija Josefa Škvoreckog bila je zapravo veliki dobitak za češku kulturu. Za razliku od njegovih brojnih sunarodnjaka koji su se zatekli u sličnoj (emigrantskoj) situaciji, prilagodba u novoj sredini u njegovu slučaju bila je bezbolna, pa čak i stvaralački poticajna. Svoju emigraciju Škvorecký je doživljavao kao *poslanje* i u svojoj misiji nije posustajao čak ni nakon što je njemu i njegovoj supruzi 1978. godine oduzeto čehoslovačko državljanstvo. Josef Škvorecký godinama je imao ulogu svojevrsnog mosta između Čehoslovačke i slobodnog svijeta; osoba je to koja je možda u najvećoj mjeri zadužila češku kulturu u inozemstvu. Škvorecký je vjerovao u češku kulturu u vrijeme kad je u nju malo tko vjerovao, vjerovao je u njezinu univerzalnost. I ne samo to: bio je uvjeren da bi svijet bio znatno osiromašen kad ne bi bio upoznat sa suvremenom češkom književnošću, filmom, glazbom. O svemu tome svjedoči golem esejistički opus koji je ostavio iza sebe, a u kojem je s velikim entuzijazmom u brojnim stranim i češkim egzilskim časopisima odabrane probleme iz češkog kulturnog miljea nastojao približiti čitateljima u inozemstvu.

Od devedesetih godina prošloga stoljeća, odnosno nakon pada komunističkog režima u Čehoslovačkoj, Škvorecký je redovito posjećivao Češku, premda je Toronto sve do autorove smrti ostao njegovim domom. U matičnoj domovini, u kojoj je u novoj društveno-političkoj atmosferi uživao status živućega klasika, pa gotovo i svojevrsnog idola, Škvorecký osniva Književnu akademiju (Privatna visoka škola Josefa Škvoreckog), Privatnu gimnaziju Josefa Škvoreckog i Nagradu Josefa

Škvoreckog. Godine 1990. čehoslovački predsjednik Václav Havel dodjeljuje mu prestižno odlikovanje Red Bijelog lava za "izniman doprinos u obnavljanju slobode i demokracije u našoj domovini, za književnu i uredničku djelatnost u egzilskoj nakladničkoj kući Sixty-Eight Publishers". No možda i najveće priznanje Češka (tada još Čehoslovačka) mu je odala prilikom drugog izdanja *Oklopnog bataljuna* u Pragu (dvadeset i jednu godinu nakon što je prvo praško izdanje zabranjeno i konfiscirano), koje je dosegulo nakladu od nevjerojatnih 150 000 primjeraka!

Spomenimo i to da je Josef Škvorecký bio priznat i popularan i na našim prostorima. Zanimljivo je da je prvi prijevod *Kukavica* na neki strani jezik objavljen upravo u Jugoslaviji 1967. godine, premda ovaj roman još uvijek čeka na svoje prvo hrvatsko izdanje. A tu nepravdu tek treba ispraviti.

Matija Ivačić